

ГЎШТ-ЁҒ МАҲСУЛДОРЛИК ЙЎНАЛИШИДАГИ АҚЧАСОЙ ТИПИГА МАНСУБ ҚЎЙЛАРНИНГ ТИРИК ВАЗНИ

Н.Р.Рўзибоев-Оҳангарон бўлими бошлиғи,
к.х.-ф.д., профессор, ruziboevnuraddin@gmail.com

Д.А.Гаибназаров-таянч докторант

А.М.Юлдашева-лаборант

Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институти

Аннотация. Мақолада гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги янги Ақчасой типига мансуб қўзиларнинг жинсидан қатъий назар барча ёш давларида тирик вазн кўрсаткичлари, соф жайдари зотли қўзиларникига нисбатан юқори бўлганлиги бўйича маълумотлар келтирилади. Бу натижалар янги Ақчасой типига қўзилар мақбул маҳсулдорлик типи талабларига жавоб берганлигидан ва келгусида чуқур танлаш ва саралаш ишларини олиб бориб, гўшт йўналишидаги янги зотни яратишга замин яратишга хизмат қилади.

Калит сўзлар: зот, тип, совлиқ, насли кўчқор, жайдари, қўзи, кўчқорча, тирик вазн.

Summary. The article presents data on the live weight indicators of new Akchasai type lambs in all age periods, regardless of sex, in the direction of meat and fat productivity, exceeding the indicators of purebred Jaidari lambs. These results are due to the fact that the new Akchasai type of lambs meet the requirements of the acceptable type of productivity and serve as a basis for creating a new breed in the meat sector, conducting in-depth selection and grading work in the future.

Key words: breed, type, ewe, breeding ram, Jaidara, lambs, ewes, live weight.

Кириш. Дунёда қўйчилик асосий тармоқлардан бири бўлиб ҳисобланади. Австралия, Англия, Янги Зеландия, Испания, Германия, Голландия, Франция, АҚШ, Италия ва бошқа қўйчилиги ривожланган давлатларда қўйларни яйлов ва йирик қўйчилик комплексларида юқори асраш ва озиқлантириш шароитларида тўла қийматли озиқлантиришни таъминлаш, маҳсулдорлик ва пуштдорлик хусусиятларини такомиллаштириш, жаҳон генофондига хос насли кўчқорларнинг ирсий имкониятларидан фойдаланиб, мавжуд зотларни сунъий уруғлантириш, селекция-наслчилик ишларини янада яхшилаб, мақбул маҳсулдорлик типи талабларига жавоб берадиган қўйларнинг насли сурувлардан иқлим шароитларига чидамли, константлиги юқори қўйларни муттасил танлаш ишлари олиб бориш натижасида сермахсул қўйларнинг янги тип ва зотларини яратишга эътибор қаратилган [3,4,].

Қўйчиликда аҳолининг гўшт ва гўшт маҳсулотларига бўлган талабини таъминлашда мақбул яйлов озиқлантириш шароитларини яхшилаш орқали мавжуд гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги думбали қўйларнинг наслдорлик ва маҳсулдорлик хусусиятларини биотехнологик усулларда яхшилаш, интенсив инновацион технологияларни ишлаб чиқаришга жорий этиш борасида бир қатор муҳим чора-тадбирлар амалга оширилмоқда [7,9,10].

Эдилбай ва Жайдари зотига мансуб қўйларни гўшт маҳсулдорлигини оширишда “Бест Мега Мих” тўла қийматли озуқадан фойдаланиб юқори самарадорликка эришишган. Қўчқорчаларнинг гўшт маҳсулдорлигини оширишда назорат гуруҳини хўжалик шароитида мавжуд озиқалар билан озиқлантириб, тажриба гуруҳини эса тўла қонли рацион асосида озиқлантириш технологияси ишлаб чиқилган [2,6].

Тажриба гуруҳидаги қўчқорчаларни назорат гуруҳидаги қўчқорчаларга нисбатан тўла қийматли рацион асосида озиқлантириш натижасида гўшт-ёғ маҳсулдорлик кўрсаткичлари бўйича устун бўлиши аниқланган [8, 10].

75 кун давомида бўрдоқига боқилган жайдари зотли қўчқорларнинг кунлик озуқа рационини 1,0 кг пахта чигити шрот, 1,0 кг яйлов ўти пичани, 0,5 концентрат озуқа ва 15 гр ош тузи ташкил этиши, турғун оғилхонада бўрдоқига боқилган қўзиларнинг гўшт-ёғ маҳсулдорлиги, яйловларда боқилган тенқурларга нисбатан анча юқори бўлишини, яъни уларнинг сўйим чиқими 52,95 % ва гўшт миқдори 26,03% эканлигини кўрсатган [1,5].

Тадқиқотнинг мақсади гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги жайдари зотли ва янги Акчасой типига хос қўйларнинг тирик вазнини қиёсий ўрганиш ва таҳлил қилиш ҳисобланади.

Тадқиқотларни ўтказиш жойи ва услублари. Тадқиқотлар 2021-2024 йилларда Тошкент вилояти, Оҳангарон тумани қўйчиликка ихтисослашган “Қизил Боур” наслчилик фермер хўжалигида олиб борилди.

Тадқиқотлар учун I гуруҳга гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги жайдари зотли думбали қўзилардан 46 бош, II гуруҳга эса гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги янги Акчасой типига эга думбали қўзилардан 49 бош танланди. Қўзиларнинг тирик вазнини зоотехнияда умумқабул қилинган усуллардан фойдаланиб ўрганилди. Олинган маълумотларнинг ўртача қиймати, арифметик хатоси, ўзгарувчанлик коэффициенти ва ишончлилик даражалари Е.К.Меркурьева (1970) услубидан фойдаланилиб, таҳлил қилинди.

Тадқиқот натижалари. Тоғ ва тоғолди ҳудудларида ҳисор зотли насли қўчқорлар билан, жайдари зотли совлиқларни завод чатиштириш усулида гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги думбали қўйларнинг янги “Акчасой” типини яратилди. 2024 йил 4 апрелда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан (№ ЗАР 34) тасдиқланди.

Қўйларнинг ўзига хос жиҳатларидан бири бу ҳар қил шароитларга юқори даражада мослашувчанлиги ва юқори пластикликка эга бўлишидир. Ушбу кўрсаткичларни баҳолашда қўзиларнинг тирик вазнини ўрганиб, таҳлил қилиш муҳим амалий аҳамиятга эга бўлиб ҳисобланади. Тадқиқотларда жайдари зотли ва янги Акчасой типига хос қўзиларнинг даврлар кесимида тирик вазнини ўрганиб, унинг натижалари 1-жадвалда келтирилади.

Жадвал маълумотларидан кўринишича, II гуруҳдаги акчасой типига эга қўчқорчаларнинг туғилгандаги ўртача тирик вазни 5,82 кг, урғочилари 5,25 кг бўлиб, I гуруҳдаги соф жайдари зотли тенқурлариникига нисбатан 0,51 кг ёки 9,8% ($P>0,999$) и 0,45 кг ёки 9,3% ($P>0,95$) юқори бўлди. шунинг билан бирга, жинсидан қатъий назар акчасой типига мансуб қўзиларнинг ўртача тирик вазни

5,60 кгни ташкил этиб, соф жайдари зотли тенгқурлариникига нисбатан 0,49 кг ёки 9,6% ($P>0,999$) юқори эканлиги аниқланди.

1-жадвал

Соф жайдари зотли ва Ақчасой типига эга қўзиларнинг даврлар кесимида тирик вазн кўрсаткичлари, кг

Гуруҳлар	Зот ва зотдорлиги	Жинси						Қўзиларнинг ўртача тирик вазни		
		Эркак			Уرғочи					
		n	$\bar{X} \pm S_{\bar{x}}$	C _v , %	n	$\bar{X} \pm S_{\bar{x}}$	C _v , %	n	$\bar{X} \pm S_{\bar{x}}$	C _v , %
Туғилганда										
I	Жайдари зоти	24	5,31±0,06	5,9	22	4,80±0,13	12,6	46	5,11±0,08	7,2
II	Ақчасой тип	26	5,82±0,10***	9,5	23	5,25±0,07*	6,8	49	5,60±0,07***	6,3
Бир ойда										
I	Жайдари зоти	24	17,30±0,27	7,7	22	16,71±0,33	9,4	46	17,0±0,24	6,8
II	Ақчасой тип	26	8,84±0,32***	8,7	23	17,90±0,38*	10,4	49	18,38±0,24***	6,4
3 ойда										
I	Жайдари зоти	24	33,21±0,55	8,1	22	31,96±0,60	8,7	46	32,62±0,42	6,2
II	Ақчасой тип	26	5,75±0,40***	5,7	23	34,10±0,58*	8,2	49	34,95±0,41***	5,8
5 ойда										
I	Жайдари зоти	24	41,10±0,63	7,5	22	39,64±0,93	7,1	46	40,55±0,47	5,6
II	Ақчасой тип	26	44,62±0,55***	6,3	23	41,75±0,63*	7,2	49	43,22±0,50***	5,7
8 ойда										
I	Жайдари зоти	24	45,60±0,51	5,4	22	43,10±0,47	5,1	46	44,40±0,39	4,3
II	Ақчасой тип	26	48,94±0,46***	4,8	23	45,30±0,62**	6,6	49	47,15±0,38***	4,0
12 ойда										
I	Жайдари зоти	24	51,55±0,95	9,0	22	47,32±0,52	5,2	46	49,46±0,56	5,4
II	Ақчасой тип	26	55,40±1,04**	9,6	23	50,08±0,53***	5,1	49	52,81±0,58***	5,4
18 ойда										
I	Жайдари зоти	24	64,87±1,10	8,3	22	57,40±0,87	7,2	46	61,20±0,49	3,8
II	Ақчасой тип	26	70,52±1,09***	7,9	23	61,90±0,76***	5,9	49	66,26±0,55***	4,2

Изоҳ: * $P>0,95$; ** $P>0,99$; * $P>0,999$**

II гуруҳдаги 5 ойлик ёшдаги қўчқорчаларнинг тирик вазни 44,62 кг, урғочилари- 41,75 кг бўлиб, I гуруҳдаги тенгқурлариникига нисбатан тегишли равишда 3,22 кг ёки 7,8% ($P>0,999$) ва 2,11 кг ёки 5,3%, шу билан бирга, ушбу ёшда жинсидан қатъий назар ақчасой типига эга қўзиларнинг ўртача тирик вазни 43,22 кг, соф жайдари зотли қўзилариникига нисбатан 2,67 кг ёки 6,6% ($P>0,999$) юқори бўлди.

Юқори тирик вазн кўрсаткичлари билан янги типга хос қўзилар 12 ойлик ёшида эришдилар. Жумладан, ушбу ёшда ақчасой типига эга қўчқорчаларнинг тирик вазни 55,40 кг, урғочилари -50,08 кг ва жинсидан қатъий назар қўзиларда-52,81 кг га тенг бўлиб, соф жайдари зотли тенгқурлариникига нисбатан тегишли равишда 3,85 кг (7,5%, $P>0,99$); 2,76 кг (5,8%, $P>0,999$) ва 3,35 кг (6,8%, $P>0,999$) юқори кўрсаткичлар билан тавсифландилар.

II гуруҳдаги 18 ойлик ёшдаги қўчқорчаларнинг тирик вазни 70,52 кг, урғочилари- 61,9 кг га тенг бўлиб, I гуруҳдаги тенгқурлариникига нисбатан тегишли равишда 5,65 кг ёки 8,7% ($P>0,999$) ва 4,5 кг ёки 7,8% ($P>0,999$), ушбу

ёшда жинсидан қатъий назар ақчасой типига эга қўзиларнинг ўртача тирик вазни 66,26 кг, соф жайдари зотли қўзиларникига нисбатан 5,06 кг ёки 8,3% ($P>0,999$) юқори бўлганлиги аниқланди. Тадқиқотларда тирик вазни бўйича статистик ишончлилик даражаларининг ($P>0,95$; $P>0,99$; $P>0,999$) юқори бўлиши, селекция самарадорлигини кўрсатади.

Хулоса. Тадқиқотлардан олинган натижалар янги типга хос қўзиларнинг туғилганда, 1, 3, 5, 8, 12 ва 18 ойлик ёшларида тирик вазн кўрсаткичларининг соф жайдари зотли тенгқурлариникига нисбатан юқори бўлганлигини кўрсатди. Бу эса қўзиларнинг тирик вазни уларнинг зотдорлигига боғлиқлигидан далолат беради. Янги типга хос қўйларни чуқур танлаш ва саралаш ишлари олиб бориб, келгусида гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги янги думбали қўй зотини яратиш йўналишларида тадқиқотлар олиб бориш муҳим амалий аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Парманова Д., Ш. Шохназарова. Қўйларни гўшт маҳсулдорлигини оширишда “Бест Мега Мих” тўла қийматли озукадан фойдаланиш самарадорлиги. Агротехнология ва ветеринария тиббиёти илмий журнал. 2022, 834-837 б.

2. Бердиева Х.Э., Рўзиев Н.Р. “Ўз ичида” урчитишдан олинган совлиқлардан туғилган қўзиларнинг тирик вазни. Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyoti ilmiy jurnali. 2022. 520-524 б.

3. Шаюсупов Б., Рузиев Н. Biological Properties And Breeding Of Meat And Wool Sheep. The American Journal of Agriculture and Boibedical Engineering (ISSN-2689-1018) September 27, 2020. Peges 71-76.

4. Аллашов Б.Д., Жамолов С.Ғ., Жўраева Д.Р. Сувсизликка ва иссиққа чидамли бўлган озуқабоп экинларнинг хорижий нав ёки намуналарини танлаш. International scientific journal science and innovation issue dedicated to the 80th anniversary of the academy of sciences of the republic of uzbekistan 2023 й. 285-296.

5. Xatamov A.X. Qumli cho‘l va adir sharoitida qorako‘l qo‘ylarining eksteryer xususiyatlari. 2023. №5 (33). 19-21 б.

6. Parmanova D.M., Shoxnazarova Sh.A. Tajribadagi qo‘zilarning tirik vazn ko‘rsatkichlari. 2023. №5 (33). 21-24 б.

7. Тўхтаев О. Б. Турли зот ва зотдорликдаги дурагай қўзиларнинг уч ойлик ёшида тана ўлчамлари //Science and innovation. – 2024. – Т. 3. – №. Special Issue 47. – С. 320-323.

8. Aqnazarov Doniyor and Ruziboyev. Nuraddin Results of crossing Uzbek fine-wool ewes withDagestan fine-wool rams BIO Web of Conferences 173, 02020 (2025) <https://doi.org/10.1051/bioconf/202517302020>.

9. Shaptakov E.S., Xatamov A.X. Mo‘g‘uliston davlatidan keltirilgan “Bayat” zotli qo‘ylar Navoiy viloyatida iqlimlashtirilmoqda. Chorvachilik va naslchilik ishi. 2025. №1 (41). 10-11 б.

10. Aqnazarov D.K. O'zbekistonning issiq iqlim sharoitida angor zotli uloqlarning 3 va 6 oylik yoshidagi gematologik ko'rsatkichlarining o'zgarishi va fiziologik moslashuvi. *Международный научный журнал № 36 (100), часть 1 «Научный импульс» Август, 2025. С. 25-28.*

UO'K: 636.083

**USTYURT SHAROITIDA TUYALAR JUN MAHSULDORLIGINING
TUG'IM YOSHI VA YAYLOV HUDUDLARIGA BOG'LIKLIGI**

R.U.Turganbayev-q.x.f.d., professor, turganbaev19643@mail.ru

J.B.Yerimbetova-mustaqil izlanuvchi

***Samarqand davlat vetrinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali¹,
Toshkent davlat agarar universiteti²***

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ustyurt platosi yaulov sharoitiga bog'liq holda, *camelus bactrianus*, *camelus dromedarius* tuyalari va ularning duragaylarining jun mahsuldorligining tug'im yoshi va yaylov hududlariga bog'liqlikdagi farqlanishlar aniqlangan va xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar. Ustyurt platosi, *camelus bactrianus*, *camelus dromedarius*, duragaylar, jun mahsuldorligi, farqi, xulosalar.

Summary. This article identifies and draws conclusions on the differences in wool productivity of *Camelus bactrianus* and *Camelus dromedarius* camels and their hybrids, depending on the grazing conditions, age at birth, and pasture areas of the Ustyurt Plateau.

Key words. Ustyurt Plateau, *Camelus bactrianus*, *Camelus dromedarius*, hybrids, wool productivity, differences, conclusions.

Kirish. O'zbekiston respublikasida asosan, cho'l va yarim cho'l hamda voha hududlarida joylashgan aholi tuyachilik sohasi bilan shug'ullanib, ularning bosh soni 2023 yil holatiga 20,1 ming boshni tashkil qiladi. Ushbu tuyalar bosh soni bo'yicha Navoy viloyatida 44,3 %, Qoraqalpog'iston respublikasida 24,1 %, Buxoro viloyatida 11,9 %, Qashqadarya viloyatida 8,1 % va boshqa viloyatlar ulushiga 11,6 % to'g'ri keladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining Ustyurt platosi va shimoliy Qizilqum hududlari tuyachilikka qulay hududlar hisoblanib, bugungi kunda Respublikada barcha toifadagi xo'jaliklarda jami tuyalar soni 4844 boshni tashkil qiladi [2. 128 b]. Respublikada bir va ikki o'rkachli tuyalarning seleksion va mahsuldorlik xususiyatlarining namoyon bo'lish imkoniyotlarini oshirish borasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijasida ularning mahsuldorligini ma'lum darajada oshirishga erishilgan. Tuyalarning jun mahsuldorligi, sifati va texnologik ko'rsatkichlari bo'yicha tadqiqot qilish muhim ahamiyat kasb etadi [5. [https:// 24.kz/ru/news](https://24.kz/ru/news)], [6. <https://yuz.uz/news>].

Tuya juni tegishli andozalarga mos ravishda 4 sinfga ajratiladi [1. 120 b]. Ushbu sinflarga mos ravishda biz o'z tadqiqot ishlarimizda barcha zot va uning

101	Abdykarimova SH.A., Dyussembayev S.T., Serikova A.T. Features of using natural aluminosilicates-bentonite and zeolites in agriculture	388
102	Boybulov B.Sh., Ulug'muradov A.D., Xatamov A.X. Qo'ychilik tarmog'ini rivojlantirishning muhim omillari	392
103	Рўзибоев Н.Р., Акназаров Д.К. Акчасой типдаги қўйларнинг экстерьер хусусиятлари	396
104	Рўзибоев Н.Р., Гаибназаров Д.А., Юлдашева А.М. Гўшт-ёғ маҳсулдорлик йўналишидаги акчасой типига мансуб қўйларнинг тирик вазни	400
105	Turganbayev R.U., Yerimbetova J.B. Ustyurt sharoitida tuyalar jun mahsuldorligining tug'im yoshi va yaylov hududlariga bog'liqligi	404
106	Suyunova Z.B., Yaxyayev B.S. Organik moddalar hazmlanishi va sigirlar sut mahsuldorligiga ratsion tarkibining ta'siri	408
107	Axtamova M.T. Ozuqaviy qo'shimchalardan foydalanishning qoramollar sut mahsuldorligiga ta'siri	411
108	Хафизов И.И. Отларини бонитировка қилиш тамойиллари	415
109	Хафизов И.И. Отларнинг экстерьер ва уни баҳолаш	419
110	Хафизов И.И. Отларда интерьер кўрсаткичларини ўрганишнинг илмий-амалий аҳамияти	423
111	Boybulov B.Sh. Hisor zotli qo'ylarni bosh sonini ko'paytirish va naslini yaxshilash	427
112	Boybulov B.Sh., Xoliqov N., Buxarova M. Issiq iqlim sharoitida mahalliy ozuqalar va xorijiy faol biologik qo'shimchalardan foydalanib sigirlarning sut mahsuldorligini oshirish	431
113	Xolmatov A.X., Xodjaev U.T. Yosh parrandalarni organik ozuqa qo'shimchalari bilan oziqlantirishning ahamiyati	434
114	Xolmatov A.X., Xodjaev U.T. Uy sharoitida g'ozlarni parvarishlash texnologiyasi	438
115	Акназаров Д.К. Туркиядан импорт қилинган ангор зотли она эчкилардан туғилган авлодларнинг тирик вазн кўрсаткичлари	441
116	Erqulov U.U. Simmental zotli tanachalarni eksteryer ko'rsatkichlari	445
117	Kaniyazova A.A., Erdanova G.M. Tuxum yo'nalishidagi dominant D-149 tovuqlarining maxsuldorlik xususiyatlari haqida	447
118	Jo'rayeva D.R. Asalari zahari va uni tavsifi	451
119	Jo'rayeva D.R. Asalari zahari va uni olish usullari	454
120	Jo'rayeva D.R. Фацелия бу	459
121	Karshiyev Z.A. Zaanen hamda kamori zotli naslli takalar bilan mahalliy echkilarni chatishtirishdan olingan birinchi avlod duragaylarning tirik vazn dinamikasi va o'sish ko'rsatkichlari	462
122	Улугмуратов А.Д., Исматова Р.А., Л.Х.Ахмадалиева Актуальность правовой охраны изобретений в НИИветеринарии	467
123	Туткышбай И.А., Оспанова М.С. Исследование домашних индивидуальных собак на туберкулез	470
124	Сарыбаев Ы.У. Иммуноферментное определения эстрадиола в	475